

ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΙΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ

στα ελληνικά μνημεία unesco

ΧΩΡΑ ΠΑΤΜΟΥ ΜΕ ΤΗ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΘΕΟΛΟΓΟΥ
ΚΑΙ ΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗΣ

15

► συντελεστές έργου

ΓΕΝΙΚΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ

Αναστασία Λαζαρίδου, Δρ Αρχαιολόγος, Επίτιμη Προϊσταμένη Διεύθυνσης Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων & Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
Νικολέττα Σαραγά, Αρχαιολόγος, Αναπληρώτρια Προϊσταμένη Διεύθυνσης Αρχαιολογικών Μουσείων, Εκθέσεων & Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων

ΣΥΛΛΗΨΗ–ΙΔΕΑ

Ανδρομάχη Κατσελάκη, Δρ Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Τμήματος Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων & Επικοινωνίας, ΔΑΜΕΕΠ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΒΛΕΨΗ–ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ανδρομάχη Κατσελάκη

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΡΑΞΗΣ

Νικήτας Γεωργιόπουλος, Αρχαιολόγος, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΟΡΓΑΝΩΣΗ–ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Αθηνά Παπαδάκη, Αρχαιολόγος, ΜSc Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ–ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Σπήλιος Πίστας, Γραφίστας, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ/ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ

Ελευθερία Βλάχου, Αρχαιολόγος–Μουσειολόγος
Αθηνά Παπαδάκη

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΝΤΥΠΩΝ

Ειρήνη-Μαργαρίτα Καλομοίρη, Γραφίστρια–Μουσειολόγος
Βασίλης Δημόπουλος, Γραφίστας, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ
Σπήλιος Πίστας, Γραφίστας, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ
Ειρήνη Χαραλαμπίδη, Γραφίστρια, ΤΕΠΕ, ΔΑΜΕΕΠ

ΕΡΕΥΝΑ–ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΕΝΤΥΠΩΝ

Ιωάννης Βαξεβάνης, Αρχαιολόγος Βυζαντινών & Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων
Ελευθερία Βλάχου
Νικήτας Πάσσαρης, Δρ Αρχαιολόγος Βυζαντινών & Μεταβυζαντινών Αρχαιοτήτων
Αθηνά Παπαδάκη

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΝΤΥΠΩΝ

Ιωάννης Βαξεβάνης
Αθηνά Παπαδάκη

ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ

Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Translix USCS IKE

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Radiant Technologies: Ανδρέας Σαντρουζάνος
Σπήλιος Πίστας

ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Pressius Arvanitidis

► ευχαριστίες

Κωνσταντία Κεφαλά, Δρ Αρχαιολόγος, ΕΦΑ Δωδεκανήσου

Ευχαριστούμε το Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη για τη δωρεάν χρήση του εικονογραφικού υλικού από την ιστοσελίδα www.travelogues.gr

ISBN 978-960-386-607-7

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Το ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού διατηρεί τα πνευματικά δικαιώματα επί των απεικονιζόμενων αρχαίων και επί των φωτογραφιών και ο Οργανισμός Διαχείρισης & Ανάπτυξης Πολιτισμικών Πόρων εισπράττει τα τέλη δημοσίευσης αυτών (©ΥΠΠΟ-ΟΔΑΠ). Χρησιμοποιούνται επίσης εικόνες με copyright ©UNESCO, ©Wikimediacommons, ©OUR PLACE The World Heritage Collection. Διαφορετική προέλευση εικόνων αναφέρεται στην ενότητα προέλευση εικόνων. Απαγορεύεται η οποιαδήποτε μερική ή ολική ανατύπωση χωρίς την άδεια του εκδότη.

Copyright © 2023 Υπουργείο Πολιτισμού

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων
και Πολιτισμικής Κληρονομιάς

Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων,
Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

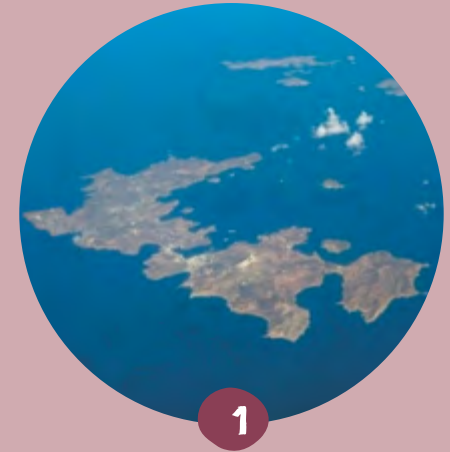
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», ΕΣΠΑ 2014-2020.

Η Χώρα της Πάτμου
με την μονή του Αγίου Ιωάννη Θεολόγου
και το Σπήλαιο της Αποκάλυψης

Δέκα Βήματα Μέχρι...

**Το σχήμα του νησιού θυμίζει
θαλάσσιο ιππόκαμπο!**

**Το νησί βρίσκεται σε μικρή απόσταση,
μόλις 25 περίπου μίλια,
από τις μικρασιατικές ακτές.**

Κατά την αρχαιότητα μαζί με τη Λέρο και τους
Λειψούς ανήκε στις λεγόμενες Μιλησιακές νήσους,
υπό τον έλεγχο δηλαδή της ιωνικής πόλης της Μιλήτου.

3

Εδώ γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη η ναυτιλία με τα καράβια του νησιού να ταξιδεύουν σε όλα τα λιμάνια της Ευρώπης.

Ενδεικτικά, το 1745, από εδώ προέρχονταν δέκα από τα δώδεκα πλοία της ελληνικής παροικίας στην μακρινή Μινόρκα των Βαλεαρίδων νήσων!

5

Σύμφωνα με τον μύθο, εδώ βρήκε καταφύγιο από τις Ερινύες και έκτισε ναό της Αρτέμιδος ο μπτροκτόνος Ορέστης, ο γιος του Αγαμέμνονα και της Κλυταιμνήστρας¹.

7

Το νησί συμμετείχε ενεργά στον Αγώνα του 1821 και είναι το δεύτερο μετά τις Σπέτσες που ύψωσε τη σημαία της Επανάστασης.

Τη σημαία της Επανάστασης στο νησί ύψωσε ο Πάτιμιος πατριάρχης Αλεξανδρείας, Θεόφιλος Παγκώστας.

9

Γύρω από το μοναστήρι και σε στενή με αυτό αλληλεξάρτηση έχει αναπτυχθεί η Χώρα, ο κύριος οικισμός του νησιού.

Σήμερα τα σπίτια και τα αρχοντικά της Χώρας, τα πολυάρθιμα εκκλησιάκια, οι στενοί δρόμοι και οι στοές συνθέτουν την εικόνα ενός ξεχωριστού γραφικού οικισμού του Αιγαίου.

4

Αποτελεί ένα από τα λίγα μοναστήρια του Αιγαίου που διέθετε εμπορικό στόλο.

Τα πλοία εξυπηρετούσαν τις εμπορικές συναλλαγές της μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου αλλά και την επικοινωνία με τα μετόχια που διέθετε στο Αιγαίο.

6

Στις 18 Ιουνίου 1659 ο Φραντσέσκο Μοροζίνι λεηλάτησε το νησί.

Ο ίδιος βομβάρδισε την Ακρόπολη της Αθήνας (26 Σεπτεμβρίου 1687).

8

Εδώ βρίσκεται ένα από τα σημαντικότερα οχυρωμένα μοναστήρια του Αιγαίου Πελάγους που ιδρύθηκε το 1088.

Η μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου που ίδρυσε ο όσιος Χριστόδουλος ο Λατρηνός.

10

Κατά την παράδοση, εδώ συνέγραψε το τέταρτο ευαγγέλιο και το βιβλίο της Αποκάλυψης ο άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος.

Ο αγαπημένος μαθητής του Χριστού εξορίστηκε από τον Ρωμαίο αυτοκράτορα Δομιτιανό (81–96 μ.Χ.) στα τέλη του 1ου αι. μ.Χ., πιθανώς το 95 μ.Χ., και θρυλείται ότι έζησε στην Πάτμο δύο περίπου χρόνια.

...την Πάτμο!

Η Πάτμος...

Ένας ιερός τόπος

ΤΙ;

- Ο ιστορικός διατηρητέος οικισμός της Χώρας με τη μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και το Σπήλαιο της Αποκάλυψης στην Πάτμο.

ΠΟΥ;

- Περιφερειακή Ενότητα Δωδεκανήσου, Περιφέρεια Νότιου Αιγαίου.

ΠΟΤΕ;

- Τέλη 1ου αι. μ.Χ.: συγγραφή της Αποκάλυψης.
- 1088: ίδρυση της μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου.

τι λένε οι αριθμοί:

34,14 στρ.
Η ΕΚΤΑΣΗ

του νησιού της Πάτμου

14.500
ΕΓΓΡΑΦΑ

ελληνικά και ξενόγλωσσα
στα αρχεία της μονής του
Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου

990
ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΙ
ΚΩΔΙΚΕΣ

στα αρχεία της μονής του
Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου

630
ΣΠΙΤΙΑ

στη Χώρα στην πρώτη απογραφή
του νησιού μετά την Επανάσταση
(1827-1830)

150
ΜΟΝΑΧΟΙ

στη μονή το 1196

...στον κατάλογο της UNESCO!

Η ένταξη στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO έγινε με βάση τα παρακάτω κριτήρια:

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
& ΝΕΟΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

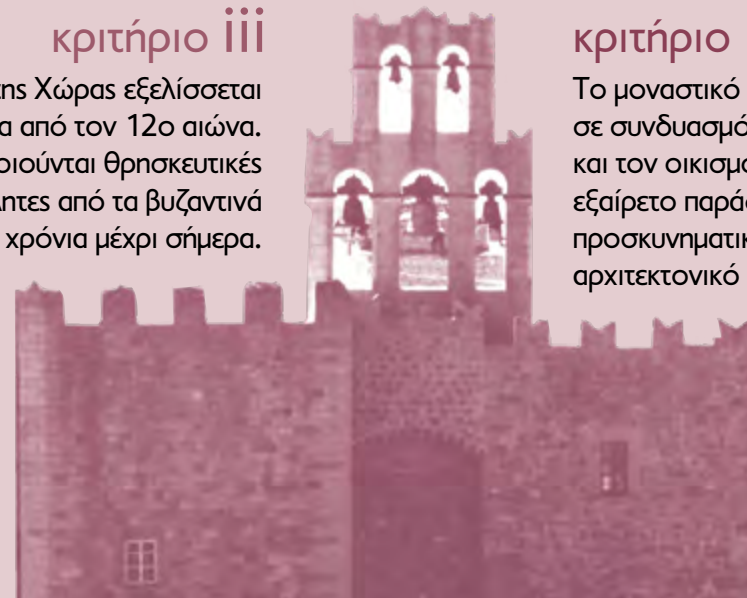
ΕΤΟΣ ΕΝΤΑΞΗΣ: 1999

κριτήριο iii

Ο οικισμός της Χώρας εξελίσσεται αδιάκοπα από τον 12ο αιώνα. Εδώ πραγματοποιούνται θρησκευτικές τελετές αμετάβλητες από τα βυζαντινά χρόνια μέχρι σήμερα.

κριτήριο iv

Το μοναστικό συγκρότημα σε συνδυασμό με το Σπήλαιο και τον οικισμό αποτελούν εξαιρετικό παράδειγμα ορθόδοξου προσκυνηματικού κέντρου με μεγάλο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον.

κριτήριο vi

Η μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και το Σπήλαιο της Αποκάλυψης τιμούν τον ευαγγελιστή Ιωάννη και αγαπημένο μαθητή του Χριστού που συνέγραψε δύο από τα ιερότερα βιβλία της χριστιανοσύνης (τέταρτο ευαγγέλιο και Αποκάλυψη).

16–18 μ.

ΤΟ ΜΕΣΟ ΥΨΟΣ

των τειχών της μονής
του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου

1. Χώρα Πάτμου.

Περιδιαβαίνοντας στην Πάτμο...

1 ΑΔΕΛΦΕ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΧΑΙΡΕ! ΕΙΜΑΙ Ο ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ², ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.

ΧΑΙΡΟΜΑΙ ΠΟΥ ΕΠΙΣΤΡΕΦΩ ΣΤΗΝ ΠΑΤΜΟ! ΕΙΧΑ ΠΑΕΙ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ ΓΙΑ ΝΑ ΠΟΥΛΗΣΩ ΕΝΑ ΚΑΡΑΒΙ ΤΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΦΕΡΑ ΝΑ ΠΕΤΥΧΩ ΚΑΛΗ ΤΙΜΗ! ΕΥΤΥΧΩΣ ΣΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΔΕΝ ΣΥΝΑΝΤΗΣΑΜΕ ΠΕΙΡΑΤΕΣ!

2 ΟΛΑ ΚΑΛΑ ΕΔΩ ΟΣΟ ΕΛΕΙΠΑ; ΑΣ ΦΟΡΤΩΣΟΥΜΕ ΣΤΟ ΜΟΥΛΑΡΙ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΜΟΥ ΚΑΙ ΞΕΚΙΝΑΜΕ.

ΠΡΩΤΑ ΘΑ ΑΝΕΒΩ ΝΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΩ ΣΤΟ ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗΣ. ΘΕΛΩ ΝΑ ΑΦΙΕΡΩΣΩ ΕΚΕΙ ΤΗΝ ΥΠΕΡΟΧΗ ΕΙΚΟΝΑ ΠΟΥ ΕΦΤΙΑΞΕ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΘΩΜΑΣ ΜΠΑΘΑΣ.

3 ΠΑΩ ΝΑ ΧΑΙΡΕΤΗΣΩ ΕΠΕΙΤΑ ΤΟΥΣ ΔΙΚΟΥΣ ΜΟΥ, ΣΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΤΗ ΧΩΡΑ.

ΕΚΕΙ ΜΕ ΠΕΡΙΜΕΝΕΙ ΚΑΙ Ο ΓΕΙΤΟΝΑΣ, ΠΟΥ ΕΙΧΕ ΖΗΤΗΣΕΙ ΝΑ ΦΕΡΩ ΑΠΟ ΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ ΟΜΟΡΦΕΣ ΔΑΝΤΕΛΕΣ ΚΑΙ ΒΕΛΟΥΔΟ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΟΡΕΣ ΤΟΥ. ΘΑ ΕΧΟΥΝ ΜΑΖΕΥΤΕΙ ΟΛΟΙ ΣΤΟΝ ΠΑΝΩ ΟΡΟΦΟ, ΣΤΗ ΣΑΛΑ, ΝΑ ΜΕ ΥΠΟΔΕΧΤΟΥΝ!

4

ΠΡΙΝ ΑΝΕΒΩ ΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΛΕΩ ΝΑ ΣΤΑΜΑΤΗΣΩ ΣΤΗ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΖΩΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ, ΝΑ ΔΩ ΤΙΣ ΜΟΝΑΧΕΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΟΔΟ ΤΗΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΕΝΤΥΠΩΣΙΑΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ! ΕΣΥ ΞΕΚΟΥΡΑΣΟΥ ΣΤΗΝ ΑΥΛΗ. ΠΟΤΙΣΕ ΚΑΙ ΤΟ ΖΩ!

...ΜΕ ΤΟΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟ ΠΑΡΘΕΝΙΟ

5 ΚΟΥΡΑΣΤΙΚΗ Η ΑΝΗΦΟΡΑ, ΑΛΛΑ ΝΑ! ΦΤΑΣΑΜΕ ΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΜΑΣ! ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΝΑ ΑΝΑΨΟΥΜΕ ΕΝΑ ΚΕΡΙ ΣΤΟ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΣΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ³.

ΓΙΑ ΔΕΣ ΤΟΥΣ ΠΥΡΓΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΧΥΣΤΡΑ ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΥΤΟ ΛΑΔΙ ΠΑΝΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΥΛΗ! ΟΛΟ ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΘΥΜΙΖΕΙ ΙΣΧΥΡΟ ΦΡΟΥΡΙΟ! ΠΟΣΕΣ ΦΟΡΕΣ ΔΕΝ ΠΡΟΣΤΑΤΕΨΕ ΕΜΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ ΑΠΟ ΕΠΙΔΡΟΜΕΣ!

6 ΘΑ ΑΦΗΣΩ ΣΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΙ ΔΥΟ ΣΠΟΥΔΑΙΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΕΦΕΡΑ. ΕΚΔΟΘΗΚΑΝ ΠΡΟΣΦΑΤΑ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ⁴. ΜΕΤΑ ΘΑ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΟΥΜΕ ΤΟ ΣΚΗΝΩΜΑ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, ΤΟΥ ΙΔΡΥΤΗ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ, ΠΟΥ ΕΚΟΙΜΗΘΗ ΣΤΗΝ ΕΥΒΟΙΑ ΤΟ 1093.

7 ΦΤΑΣΑΜΕ ΚΑΙ ΣΤΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ! ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΟΥ ΘΥΜΙΖΕΙ ΣΤΑΥΡΟ ΚΑΙ ΕΧΕΙ ΤΡΟΥΛΟ. ΕΧΕΙ ΛΑΜΠΡΑ ΜΑΡΜΑΡΙΝΑ ΔΑΠΕΔΑ ΚΑΙ ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΟ ΤΕΜΠΛΟ ΜΕ ΕΙΚΟΝΕΣ⁵. ΠΑΜΕ ΚΑΙ ΣΤΟ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ! ΕΧΕΙ ΚΙ ΑΥΤΟ ΩΡΑΙΕΣ ΠΑΛΑΙΕΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ!

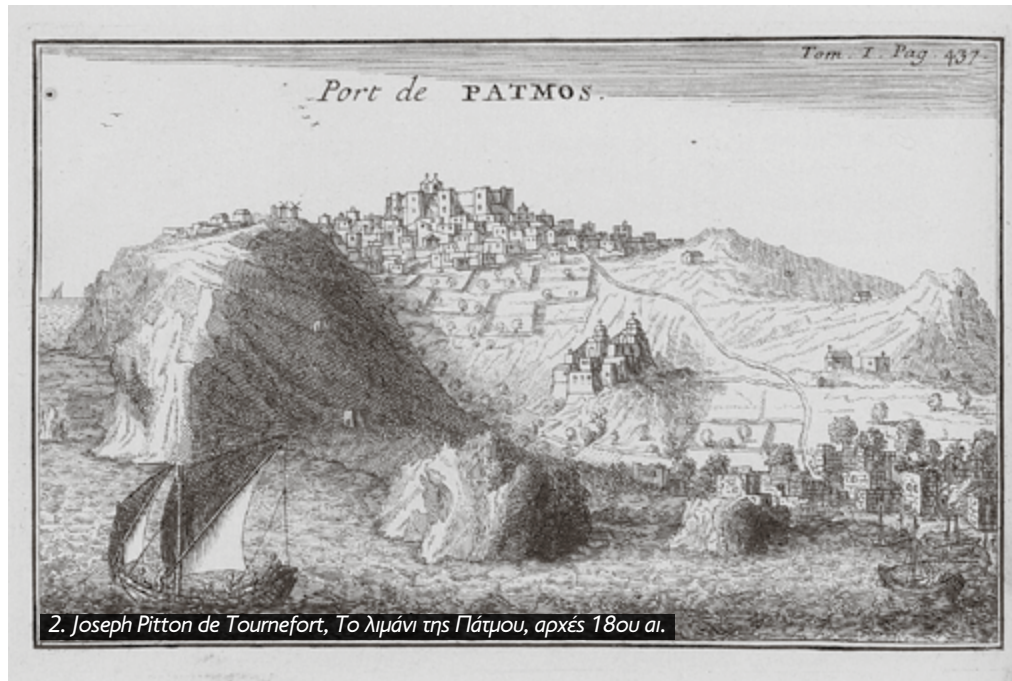
8 ΠΕΡΑΣΕ ΟΜΩΣ Η ΩΡΑ, ΑΣ ΑΝΑΠΑΥΘΟΥΜΕ. ΑΥΡΙΟ ΘΑ ΞΥΠΝΗΣΩ ΝΩΡΙΣ ΝΑ ΠΑΩ ΑΠΟ ΤΟ ΚΑΘΙΣΜΑ ΤΩΝ ΑΣΩΜΑΤΩΝ ΝΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΩ ΚΑΙ ΝΑ ΑΦΗΣΩ ΛΙΓΑ ΤΡΟΦΙΜΑ ΣΤΟΝ ΜΟΝΑΧΟ ΣΑΒΒΑ ΠΟΥ ΑΣΚΗΤΕΥΕΙ ΕΚΕΙ⁶.

Το περιβάλλον...

« Η γαλήνη βασιλεύει απ' άκρη σ' άκρη στο νησί και μόνο το σφύριγμα του τουριστικού πλεούμενου έρχεται να διακόψει την απόλυτη ηρεμία. Μετά το διάλειμμα, το απόγευμα η συμφωνία συνεχίζεται σε άλλο μοτίβο: ο αγέρας στήνει το τραγούδι του, το κύμα μουρμουρίζει κι όλα υπακούν σε έναν τόνο χαμηλό.»

Ιωάννης Μ. Χατζηφώτης, Πάτμος η ιερή, Αθήνα 1988, σελ. 95.

Η Πάτμος βρίσκεται στο βορειότερο τμήμα του συμπλέγματος των Δωδεκανήσων και σε μικρή απόσταση από τις μικρασιατικές ακτές. Η κομβική γεωγραφική της θέση σε συνδυασμό με τους ασφαλείς κόλπους της, συνέβαλαν στην ανάπτυξή της σε ένα από τα σημαντικότερα λιμάνια του Αιγαίου ήδη από τους βυζαντινούς χρόνους.

« Όταν βλέπει κανείς τον ήλιο να δύει στο βουνό δεν εκπλήττεται καθόλου πως σ' αυτόν τον τόπο η ανθρώπινη φαντασία έφτιαξε ουράνιες οπτασίες και πως ένας ευνοημένος από το Θεό δέχθηκε τις εμπνεύσεις πέρα από το λόγο και την ανθρώπινη σκέψη.»

M. Michaud–M. Poujoulat,
Correspondance d' Orient, III,
Παρίσι 1834, 455–466.

...και το τοπίο

- Το ανάγλυφο του νησιού είναι βραχώδες, ηφαιστειογενές με χαμηλούς και απότομους λόφους. Στις χαρακτηριστικές δαντελωτές του ακτές σχηματίζονται ακολουθίες από κόλπους, ορμίσκους, ακρωτήρια και ωραίες αμμουδιές.
- Στο άνυδρο νησί με την αραιή βλάστηση οι γεωργικές καλλιέργειες εφαρμόζονταν κυρίως στις πλαγιές των λόφων, με τις χαρακτηριστικές αναβαθμίδες για τη συγκράτηση του εδάφους.
- Η Σκάλα, σε μικρή απόσταση από τη Χώρα, αποτελεί σήμερα τον μεγαλύτερο οικισμό και το μοναδικό λιμάνι του νησιού. Η ακμή του ως μεγάλο διαμετακομιστικό λιμάνι του Αιγαίου στο οποίο οι περιηγητές αναφέρονται συχνά με θαυμασμό, σημειώνεται κυρίως από τον 16ο αι. και εξής. Ως τα μέσα ωστόσο του 19ου αι., στη Σκάλα δεν είχε αναπτυχθεί οικισμός, πιθανώς λόγω του φόβου των πειρατικών επιδρομών.

Πράσινες λεπτομέρειες

Παλαιά μονοπάτια συνδέουν τους οικισμούς και τα διάσπαρτα σε όλο το νησί καθίσματα και ερημητήρια. Μόλις το 1818 κατασκευάστηκε η «Απορθιανή στράτα», ένας φαρδύς, λιθόστρωτος δρόμος μήκους 2,4 χιλιομέτρων που συνδέει τη Χώρα με τη Σκάλα. Η Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού σε συνεργασία με τον Δήμο Πάτμου σηματοδότησαν μία σειρά από διαδρομές μέσα από τα μονοπάτια του νησιού αναδεικνύοντας ένα σημαντικό κομμάτι του λαϊκού πλούτου του νησιού.

Η Πάτμος στον χρόνο

προϊστορικοί-αρχαίοι χρόνοι

Η Πάτμος κατοικείται ήδη από τους προϊστορικούς χρόνους. Στους αρχαίους χρόνους ο κύριος οικισμός του νησιού βρισκόταν στον λόφο Καστέλλι, στα βόρεια της Χώρας (αρχαία ακρόπολη).

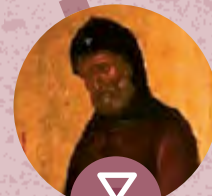
τέλη 1ου αι. μ.Χ.
(πιθανώς το έτος 95)
Εξορία του αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στην Πάτμο.

4ος-6ος αι. μ.Χ.
Η Πάτμος υπάγεται πιθανότατα στην *Επαρχία Νήσων* της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

1088
Ίδρυση της μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου από τον όσιο Χριστόδουλο τον Λατρινό.

1092
Επιδρομές των Σελτζούκων Τούρκων αναγκάζουν τον όσιο Χριστόδουλο να καταφύγει στην Εύβοια, όπου και κοιμήθη στις 16 Μαρτίου 1093.

1186-1187
Επιδρομή Νορμανδών στην Πάτμο.

1309 (ή 1310)
Κατάληψη της Ρόδου και των περισσότερων νησιών της Δωδεκανήσου από τους Ιωαννίτες Ιππότες, εκτός της Πάτμου.

1453, 29 Μαΐου
Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς Τούρκους. Το ίδιο έτος η Πάτμος περιέρχεται σε οθωμανική διοίκηση.

1659, 18 Ιουνίου
Επιδρομή του Βενετού ναυάρχου Φραντσέσκο Μοροζίνι στην Πάτμο κατά τη διάρκεια του Ε΄ Βενετουρκικού Πολέμου (1645-1669).

1713
Ίδρυση στην Πάτμο της Πατριάδας Σχολής από τον άγιο ιεροδιάκονο Μακάριο Καλογερά.

1720, 25 Ιουλίου

Τα εδάφη της Πάτμου, που μέχρι τότε ανήκαν αποκλειστικά στη μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, μοιράζονται πλέον και στους κατοίκους του νησιού.

1768–1774

Ρωσοτουρκικός πόλεμος κατά τη διάρκεια του οποίου μία μοίρα του Ρωσικού στόλου παραμένει στο λιμάνι της Πάτμου και δημεύει τέσσερα εμπορικά πλοία του νησιού.

1814

Ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας. Μεταξύ των ιδρυτών της ο Πάτμιος Εμμανουήλ Ξάνθος.

1956, 9 Ιουλίου

Φονικός σεισμός μεγέθους 7,5 Ρίχτερ στη Σαντορίνη προκαλεί σοβαρές ζημιές και στην Πάτμο.

1912–1947

Ιταλοκρατία στα Δωδεκάνησα. Με τη Συνθήκη των Παρισίων, η Ιταλία παραχωρεί τα Δωδεκάνησα στην Ελλάδα (10–02–1947). Στις 7 Μαρτίου 1948 εορτάζεται επίσημα η ενσωμάτωσή τους στο ελληνικό κράτος.

1821, 12 Απριλίου

Κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης στην Πάτμο. Το νησί διαθέτει καράβια για τις ανάγκες του Αγώνα.

1957

Έναρξη εργασιών αναστήλωσης στη μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου.

1988, 15–26 Σεπτεμβρίου

Εορτάζονται τα 900 χρόνια από την ίδρυση της μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου.

1995, 26 Σεπτεμβρίου

Πανηγυρικός εορτασμός της συμπλήρωσης 1.900 χρόνων από τη συγγραφή του βιβλίου της Αποκάλυψης.

1999

Εγγραφή στον Κατάλογο Μνημίων Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.

Μορφές μέσα στους αιώνες

Βυζαντινοί αυτοκράτορες, ηγεμόνες, πατριάρχες, ακόμη και πάπες της Ρώμης ευνοούν την Πάτμο με ειδικά προνόμια, ενώ προσφέρουν χρηματικές δωρεές και πολύτιμα δώρα στη μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου. Πολλά από τα αφιερώματα έχουν φιλοτεχνηθεί από φημισμένους καλλιτέχνες της εποχής τους.

ΜΕΓΑΛΟΙ ΖΩΓΡΑΦΟΙ

Στην Πάτμο φυλάσσονται έργα σημαντικών Κρητικών ζωγράφων, όπως αυτό το περίτεχνο τρίπτυχο, έργο του Γ. Κλόντζα, 1580–1600.

ο Άγγελος Ακοτάντος

πρώτος ξεκινάει τον 15ο αι. να υπογράφει τα έργα του, ακολουθεί ο Ανδρέας Ριτζος και πολλοί άλλοι.

ο Μιχαήλ Δαμασκηνός και ο Γεώργιος Κλόντζας

τον 16ο αι. συνδυάζουν αρμονικά τη βυζαντινή με την αναγεννησιακή τέχνη.

«ΖΩΓΡΑΦΟΙ» ΤΗΣ ΒΕΛΟΝΑΣ

Οι επιδέξιες κεντήστρες από την Κωνσταντινούπολη, η Φλορού, η Ευσεβία και η Μαριώρα

υπογράφουν τον 18ο αι. χρυσοκέντητα εκκλησιαστικά άμφια έχοντας πλήρη επίγνωση της φήμης τους.

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΜΕΝΟΙ ΤΕΧΝΙΤΕΣ

Στην Πάτμο καταφθάνουν και έργα τεχνιτών από άλλες χώρες, όπως του Georg May II από την Τρανσυλβανία.

Άξιοι χρυσοκόοι αρχίζουν από τον 18ο αι. να υπογράφουν τα έργα τους: αργυρά σκεύη και λειτουργικά αντικείμενα (καντήλες, κηροπήγια, επενδύσεις εικόνων και ευαγγελίων, κ.α.).

Σημαντικότερος από αυτούς είναι ο **Ιωάννης Πελοποννήσιος**.

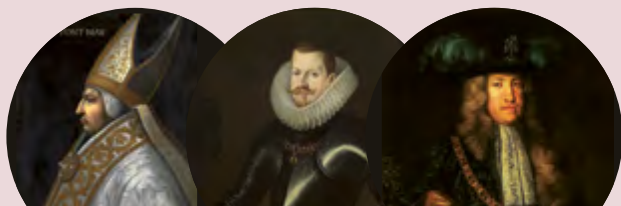
ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ ΚΑΙ ΔΩΡΗΤΕΣ

Πρώτος

ο αυτοκράτορας
Αλέξιος Α΄ Κομνηνός

παραχωρεί με χρυσόβουλο στον όσιο Χριστόδουλο ολόκληρο το νησί της Πάτμου, απαλλαγμένο από φορολογικές υποχρεώσεις και με το δικαίωμα να κατέχει έναν μικρό στόλο.

Στις προσωπικότητες

που ευεργετούν την Πάτμο περιλαμβάνονται

ο Πάπας **Πίος Β΄** (15ος αι.),
ο βασιλιάς Ισπανίας και Πορτογαλίας
Φίλιππος Γ΄ (17ος αι.)
και ο αυτοκράτορας της
Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας
Κάρολος ΣΤ΄ (18ος αι.)

Ο Πάτμιος
πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
Νεόφυτος ΣΤ΄

αφιερώνει στη μονή πολύτιμη ποιμαντική
ράβδο και μίτρα γύρω στο 1743.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ

Ο όσιος

Χριστόδουλος Λατρηνός

σημαντική μορφή του ορθόδοξου μοναχισμού, ίδρυσε το 1088 τη μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, μετατρέποντας την Πάτμο από ένα έρημο νησί σε βάση ζωτικής σημασίας για την άμυνα του βυζαντινού κράτους.

Ο Κρητικός ηγούμενος

της μονής Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου
Νικηφόρος Χαρτοφύλακας
(+1628)

χρηματοδότησε την ανέγερση του ναυδρίου των Αγίων Αποστόλων στην είσοδο της μονής και της κληροδότησε την πλούσια συλλογή του από βιβλία.

Ο Πάτμιος άγιος
Μακάριος Καλογεράς

ίδρυσε το 1713 την Πατμιάδα Σχολή, στην οποία δίδαξαν και μαθήτευσαν σπουδαίες προσωπικότητες του 18ου και 19ου αι.

ΠΡΟΤΕΡΓΑΤΕΣ

ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Οι Πάτμιοι συμμετέχουν ενεργά στον Αγώνα του 1821. Ξεχωρίζουν πολλοί μαθητές της Πατμιάδας Σχολής⁷:

ο **Εμμανουήλ Ξάνθος**
(1772-1851)

μαζί με τον Νικόλαο Σκουφά και τον Αθανάσιο Τσακάλωφ ίδρυσαν το 1814 στην Οδησό τη Φιλική Εταιρεία.

ο **Θεόφιλος Παγκώστας**
(1764-1825)

Πατριάρχης Αλεξανδρείας, διακήρυττε την αναγκαιότητα του Αγώνα.

ο **Δημήτριος Θέμελης**
(περ. 1770-1826)

ανέλαβε να κατευθύνει τον Αγώνα στο Αιγαίο.

Ένα μνημείο γεννιέται

Το νησί της Πάτμου αποτέλεσε από πολύ νωρίς πόλο έλξης των Ευρωπαίων περιηγητών που επισκέπτονταν τον τόπο όπου ο ευαγγελιστής Ιωάννης έγραψε την Αποκάλυψη, κείμενο που άσκησε βαθιά επίδραση στη μεσαιωνική σκέψη της Δύσης.

ΠΕΡΙΗΓΗΤΕΣ ΚΑΙ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΟΙ

Η αντίληψη της ιερότητας του νησιού κυριαρχεί στα περιηγητικά κείμενα, αλλά δε λείπουν και πληροφορίες σχετικά με την τοπογραφία της Πάτμου, τους κατοίκους της και την καθημερινή τους ζωή. Το ενδιαφέρον των περιηγητών επικεντρώνεται στη μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, όχι πάντα με ανιδιοτελή κίνητρα, καθώς ορισμένοι από αυτούς αποσπούν πολύτιμα χειρόγραφα της βιβλιοθήκης⁸.

Ήδη από τον 14ο αιώνα η Πάτμος εμφανίζεται σε πορτολάνους, τους ναυτικούς χάρτες της εποχής, όπου, όπως και στα περιηγητικά κείμενα, αποκαλείται συχνά Πάτινος, Παλμός(ζα), Παρμός(ζα) και Πατινός(ζα).

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ...

Το ελληνικό κράτος ήδη από το 1948 προστατεύει με νομοθετικές διατάξεις το τοπίο και την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία της Πάτμου.

Ο οικισμός της Χώρας υπάγεται σήμερα σε ιδιαίτερο προστατευμένο καθεστώς, με σκοπό τη διατήρηση των παραδοσιακών του στοιχείων και τον έλεγχο της σύγχρονης δόμησης.

...ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Μετά τον καταστροφικό σεισμό του 1956, ο οποίος έπληξε και την Πάτμο, ξεκίνησε εκτεταμένο αναστηλωτικό πρόγραμμα της μονής του Αγίου Ιωάννη από την Αρχαιολογική Υπηρεσία σε συνεργασία με τη Διεύθυνση Αναστηλώσεως του τότε Υπουργείου Προεδρίας.

Με μελέτη του αρχαιολόγου και αρχιτέκτονα Αναστάσιου Ορλάνδου καθαιρέθηκε η δυτική πτέρυγα της μονής και χτίστηκε νέο, τετραώροφο κτήριο για την στέγαση σκευοφυλακίου, βιβλιοθήκης, μουσείου και ξενώνων, ενώ ανακατασκευάστηκε εκ βάθρων το κωδωνοστάσιο πάνω από την πύλη εισόδου της μονής.

Οι εργασίες συντήρησης των μνημείων της Πάτμου συνεχίζονται μέχρι και σήμερα από την αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου.

Ιωάννης Σακελλίων

Αναστάσιος Ορλάνδος

ΜΕΛΕΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΤΜΟΥ

Η πλούσια πολιτιστική κληρονομιά της Πάτμου προσελκύει μέχρι σήμερα το ενδιαφέρον Ελλήνων και ξένων ερευνητών.

Πρωτοπόρος της έρευνας υπήρξε ο μελετητής Ιωάννης Σακελλίων (1815–1891), ο οποίος το 1890 εξέδωσε περιγραφικό κατάλογο των χειρογράφων της μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου. Έκτοτε, έχουν εκπονηθεί πολυάριθμες μελέτες για την ιστορία, την αρχιτεκτονική και τα κειμήλια της μονής του Αγίου Ιωάννη, όπως και των άλλων θρησκευτικών μνημείων του νησιού. Θεμελιώδες για τη μελέτη της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής της Χώρας παραμένει το έργο του αρχιτέκτονα Χρίστου Ιακωβίδη.

ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΤΕΣ

Τις τελευταίες δεκαετίες η Πάτμος αποτελεί πόλο έλξης προσκυνητών αλλά και τουριστών από όλον τον κόσμο με αποτέλεσμα τη μεγάλη τουριστική ανάπτυξη του νησιού, στοιχείο που αποτελεί και μία από τις μεγαλύτερες απειλές της διατήρησης του αυθεντικού του χαρακτήρα.

Ένα ξεχωριστό μνημείο...

Το καστρομονάστηρο

Η μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στην κορυφή του βουνού και ψηλότερα του Σηλαιίου, αποτελεί ένα πολύπλοκα δομημένο, οχυρωμένο μοναστηριακό συγκρότημα. Η σύγχρονη μορφή του προέκυψε μετά από συνεχείς προσθήκες, τροποποιήσεις και επεμβάσεις στον αρχικό πυρήνα του τέλους του 11ου αι., που περιλάμβανε το καθολικό, την τράπεζα, την εστία και τα κελιά. Τον 17ο αι. ανεγέρθηκαν και νέα παρεκκλήσια στο συγκρότημα.

4. Εσωτερική αυλή της μονής.

5. Παρεκκλήσιο Παναγίας, άποψη του εσωτερικού.

Τα ψηλά και επιβλητικά τείχη προσδίδουν τον χαρακτήρα ενός απροσπέλαστου φρουρίου. Στο καθολικό είναι προσαρτημένα το παρεκκλήσιο της Παναγίας, με εξαιρετες τοιχογραφίες του τέλους του 12ου αιώνα, και το παρεκκλήσιο του οσίου Χριστόδουλου, όπου φυλάσσεται η μαρμαρίνη σαρκοφάγος με το σκήνωμα του οσίου.

6. Παρεκκλήσιο Παναγίας, Η φιλοξενία του Αβραάμ, τοιχογραφία, τέλη 12ου αι.

Κτήρια της μονής

Στις πτέρυγες κατανέμονται τα κελιά και τα βοηθητικά κτίσματα της μονής, όπως το μαγειρείον, το μαγκιπέιον (φούρνος), το μυλωνεϊον, το λαδαριό (αποθήκη λαδιού) και το ωρείον (αποθήκη σιτηρών). Η τράπεζα της μονής στεγάζεται με τρούλο, ενώ διακοσμείται με τοιχογραφίες (περ. 1200 και 1200–1250 μ.Χ.). Η μονή διαθέτει επίσης πολλά παρεκκλήσια, βιβλιοθήκη και σκευοφυλάκιο για τη φύλαξη των κειμηλίων.

...Με διαχρονική ακτινοβολία ★1

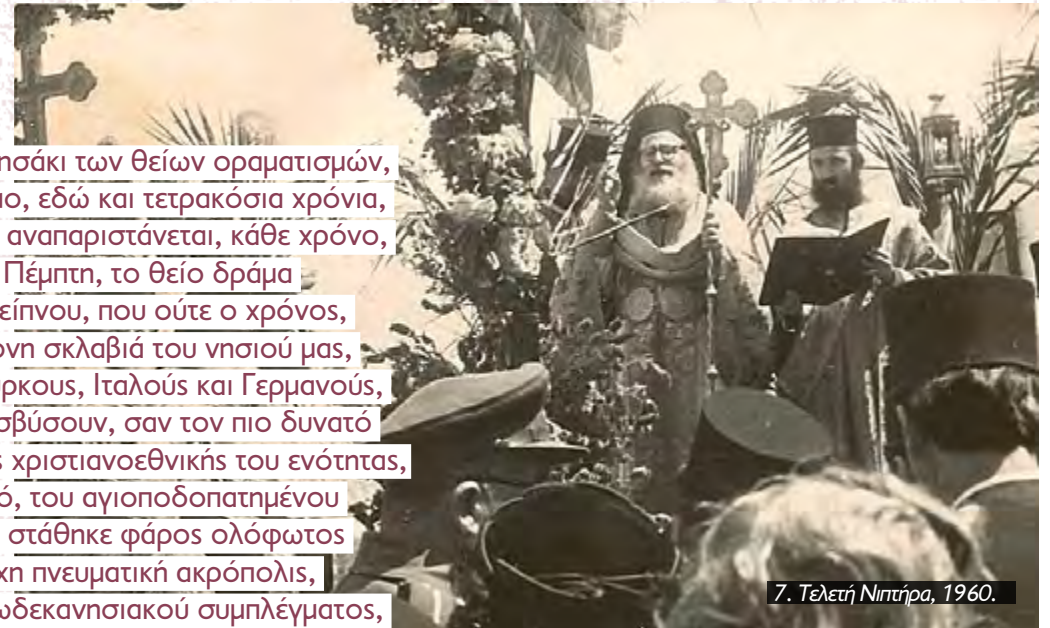
Κατά το παράδειγμα του Χριστού

Η ξεχωριστή ομορφιά της Πάτμου εμπνέει Έλληνες και ξένους ζωγράφους, όπως ο σύγχρονος ντόπιος αυτοδίδακτος Μανώλης Πέντες και ο Αυστριακός Matthias Laurenz Graeff.

Το Πάσχα, η μεγαλύτερη χριστιανική εορτή, γιορτάζεται στην Πάτμο σε κλίμα ιδιαίτερης μυσταγωγίας και κατάνυξης με τελετουργίες που συνδέονται με παλαιότερες θρησκευτικές παραδόσεις.

Ξεχωριστή θέση κατέχει η αναπαράσταση του Νηπιήρα κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Πέμπτης, τελετή που πέρα από την Πάτμο, επιζεί μόνο στα Ιεροσόλυμα. Πρόκειται για μίμηση της συμβολικής πράξης του Χριστού, ο οποίος, μετά τον Μυστικό Δείπνο και λίγο πριν τη σύλληψή του από τους Ρωμαίους στρατιώτες, έπλυνε τα πόδια των δώδεκα μαθητών του διδάσκοντας την έννοια της ταπεινοφροσύνης. Κορυφαία στιγμή της τελετής, που πραγματοποιείται σε μία ειδικά διαμορφωμένη πλατεία της Χώρας, είναι όταν ο ηγούμενος της μονής του Αγίου Ιωάννη υποδύεται τον Χριστό και πλένει συμβολικά τα πόδια δώδεκα μοναχών.

«Στο δροσόχαρο νησάκι των θείων οραματισμών, την μικρή ιερή Πάτμο, εδώ και τετρακόσια χρόνια, σαν από παράδοση αναπαριστάνεται, κάθε χρόνο, την Μεγάλη Πέμπτη, το θείο δράμα του Μυστικού Δείπνου, που ούτε ο χρόνος, ούτε η μακρόχρονη σκλαβιά του νησιού μας, κάτω από τους Τούρκους, Ιταλούς και Γερμανούς, δεν μπόρεσαν να σβύσουν, σαν τον πιο δυνατό κι' άρρηκτο κρίκο της χριστιανοεθνικής του ενότητας, τον θρησκευτικό, του αγιοποδοπατημένου νησιού μας, που στάθηκε φάρος ολόφωτος και μια υπέροχη πνευματική ακρόπολις, στο σύνολο του δωδεκανησιακού συμπλέγματος, το βορειότερο όλων, στο πέρασμα τόσων αιώνων...»

7. Τελετή Νηπιήρα, 1960.

Θεόδωρος Γ. Αξελός,
«Η τελετή του Νηπιήρος στο ιερό νησάκι της Πάτμου»,
Ελληνική Δημιουργία (1 Μαΐου 1951), 665-668.

Ένα ξεχωριστό μνημείο...

Η Χώρα

Ο όσιος Χριστόδουλος κατέπλευσε το 1088 στην ερημωμένη εξαιτίας των πειρατικών επιδρομών Πάτμο. Μαζί του έφερε πολλούς τεχνίτες για την οικοδόμηση της μονής, οι οποίοι σταδιακά εγκαταστάθηκαν γύρω από τα τείχη της, συγκροτώντας έτσι τον πρώτο οικισμό που εξελίχθηκε στη σημερινή Χώρα, έναν από τους γραφικότερους οικισμούς του Αιγαίου, σε αρμονική σύνδεση με το μοναστήρι εδώ και εννέα περίπου αιώνες.

Η Χώρα διατηρεί τη χαρακτηριστική κλειστή αμυντική μορφή ενός νησιωτικού οικισμού: τα σπίτια είναι κτισμένα στη σειρά διαμορφώνοντας περιμετρικά ένα ενιαίο οχυρωματικό τείχος και επικοινωνούν μεταξύ τους με δαιδαλώδη δρομάκια και στοές. Συγκροτείται από τέσσερις οικιστικούς πυρήνες με παλαιότερο το *Μέσα Κάστρο* που διέθετε τείχος με πέντε πύλες. Τα *Αλλοτεινά* συγκροτήθηκαν με την εγκατάσταση πληθυσμών από την Κωνσταντινούπολη μετά την Άλωση του 1453, ενώ τα *Κρητικά* από οικογένειες που κατέφυγαν στην Πάτμο μετά την πτώση του Χάνδακα (Ηρακλείου) το 1669. Η ανάπτυξη του οικισμού στα τέλη του 17ου αι. οδηγεί στη επέκταση της οχύρωσής του, η οποία και αποκτά περισσότερες πύλες. Από τον 18ο αι. και εξής αναπτύσσονται εκτός των τειχών τα *Απορθιανά*, όπου διαμένουν σε επιβλητικά αρχοντικά οι εύποροι караβοκύρηδες του νησιού.

νησίον ἄοικον κούρσευόμενον
παρά τε τῶν Ἀγαρηνῶν
τῶν κούρσαρίων καὶ τῶν Τούρκων...

Όσιος Χριστόδουλος, 11ος αι.

«Το πετρώδες, αδέκαστο τοπίο της Πάτμου, με την καθαρότητα του ουρανού και του πελάγου, δεν επιτρέπει καμμία εκτροπή προς τη διονυσιακή μέθη, καμμία διάσπαση ψυχικού χώρου, αντίθετα λογαριάζει την ψυχή, επιβάλλει την εσωτερική ενότητα, εντείνει την παρόρμηση και τη φορά προς την ενατένιση και το άπειρο».

Τάκης Σινόπουλος, «Ο ποιητής και η νήσος»,
Δώμα 5 (Άνοιξη-Καλοκαίρι 1985,
αφιέρωμα στον Δ.Π. Παπαδίτσα), 169^ο.

...Με διαχρονική ακτινοβολία ★

Γύρω στο 1579, ο πατριάρχης Αλεξανδρείας Σύλβεστρος, επικρίνει τους κατοίκους της Πάτμου για την πολυτελή ζωή τους.

Η Πάτμος αναδείχθηκε σε σημαντικό λιμάνι του Αιγαίου που γνώρισε μεγάλη οικονομική άνθηση. Από το 16ο αιώνα και εξής πύκνωσε τις εμπορικές επαφές με τα μεγάλα λιμάνια της Ευρώπης, ενώ αργότερα ίδρυσε παροικίες στα Βαλκάνια, την Αυστρία, τη Ρωσία και την Αίγυπτο. Η ακμή της Πάτμου αποτυπώνεται και στην έντονη οικονομική δραστηριότητα της περιόδου¹⁰.

Απ' τα αλώνια... στα σαλόνια

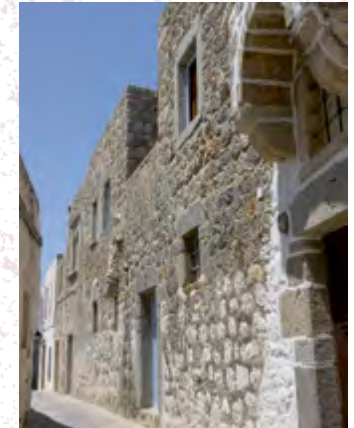
Τα σπίτια της Πάτμου αποτελούνται από ένα απλό ορθογώνιο κτήριο, με δώμα για τη συλλογή των νερών της βροχής, λόγω της λειψυδρίας. Εσωτερικά διαιρούνται στην *κάμραρη*, για τη διημέρευση, και στον *ύπνο*, για την κατάκλιση. Διαθέτουν μία μικρή αυλή με φούρνο και υπόγεια στέρνα, επίσης για τη συλλογή νερού.

Σταδιακά το απλό αυτό κτίσμα εξελίσσεται σε διώροφο *ανωγοκάτωγο* ή και πιο σύνθετο κτήριο, ανάλογα με τις ανάγκες και τις οικονομικές δυνατότητες των ιδιοκτητών.

Με την ανάπτυξη της ναυτιλίας, οι πλούσιες οικογένειες του νησιού οικοδομούν *αρχοντικά*, μεγάλα και πολυτελή, διώροφα ή τριώροφα σπίτια.

Σήμερα στην Πάτμο διατηρούνται πολλά αρχοντικά. Από αυτά, τα αρχοντικά Σημαντήρη (1625) και Νικολαΐδη (1673–1796), είναι επισκέψιμα για το κοινό.

Οικονομική ακμή

Η μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου ανέπτυξε σημαντική εμπορική δραστηριότητα, διαθέτοντας η ίδια έναν αξιόλογο αριθμό πλοίων. Στην οικονομική της ευρωστία συνέβαλε η μεγάλη κτηματική περιουσία και τα πολλά μετόχια της στο Αιγαίο. Συχνά δέχτηκε επιδρομές πειρατών ενώ κατά καιρούς βρέθηκε υπό την κυριαρχία ξένων δυνάμεων, κατάφερε ωστόσο να διατηρήσει σχετική αυτοδιοίκηση και καθεστώσ αυτονομίας. Η μονή, που μέχρι το 1720 είχε στην κατοχή της την πλήρη εδαφική κυριότητα της Πάτμου, με την οικονομική της δύναμη και πνευματική της ακτινοβολία προσέφερε συστηματικά προστασία στους κατοίκους της.

Ένα ξεχωριστό μνημείο...

Το Σπήλαιο της Αποκάλυψης

Το σπήλαιο όπου, όπως πιστεύεται, ο άγιος Ιωάννης μετά από πολύμηνη νηστεία και προσευχή έλαβε τη θείκη εντολή να καταγράψει το όραμα της Αποκάλυψης, βρίσκεται στα βόρεια της Χώρας, λίγο χαμηλότερα από τη μονή αφιερωμένη στη μνήμη του. Ήδη από τους βυζαντινούς χρόνους είχε μετατραπεί σε παρεκκλήσιο που τιμά τη μνήμη της Μεταστάσεως του Ευαγγελιστή (26 Σεπτεμβρίου).

9. Η είσοδος στο Σπήλαιο της Αποκάλυψης.

10. Παρεκκλήσιο Σπηλαίου Αποκάλυψης, Το Όραμα του αγίου Ιωάννη, δεσποτική εικόνα, έργο του Θωμά Μπαθά, περ. 1596.

«Εγώ Ιωάννης, ὁ ἀδελφὸς ὑμῶν καὶ συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει καὶ βασιλείᾳ καὶ ὑπομονῇ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ Πάτμῳ διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ.»

Ιωάννου, Αποκάλυψις, α':9, 1ος αι. μ.Χ.

11. Ο εξωνάρθηκας του καθολικού.

Σήμερα αποτελεί τον λατρευτικό πυρήνα της Αποκάλυψης, ενός πολύπλοκου συγκροτήματος διαφορετικών οικοδομικών φάσεων, χρονολογούμενων από τον 12ο έως και τον 21ο αιώνα. Στο Ιερό Βήμα του Σπηλαίου της Αποκάλυψης διατηρείται τμήμα των τοιχογραφιών του τέλους του 12ου αιώνα, κεντρικό θέμα του οποίου αποτελεί η παράσταση του αγίου Ιωάννη να υπαγορεύει το κείμενο της Αποκάλυψης στον μαθητή του Πρόχορο.

Απεικονίζοντας τον βίο του Ιωάννη

Σκηνές από τον βίο και τα θαύματα του ευαγγελιστή Ιωάννη, που με τη σύντομη παρουσία του στην Πάτμο σφράγισε την ιερότητα του τόπου, κοσμούν τον εξωνάρθηκα του καθολικού της μονής (17ος αι.).

...Με διαχρονική ακτινοβολία ★ 3

Το κείμενο της Αποκάλυψης

Η Αποκάλυψη, γραμμένη στην ελληνιστική κοινή γλώσσα, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί τον 1ο μ.Χ. αι., είναι ένα από τα 27 βιβλία της Καινής Διαθήκης. Η συγγραφή της από τον ευαγγελιστή Ιωάννη έχει κατά περιόδους αμφισβητηθεί από την έρευνα. Η Ορθόδοξη Εκκλησία μέχρι τον 14ο αιώνα αντιμετώπισε το προφητικό βιβλίο με καχυποψία ως μη κανονικό, ενώ αντίθετα η Δύση το αποδέχτηκε ως ισότιμο με τα υπόλοιπα βιβλία της Καινής Διαθήκης. Ως αποτέλεσμα, επεισόδια από το βιβλίο της Αποκάλυψης απαντούν από νωρίς στη δυτική τέχνη και συχνά αποτυπώνονται στα χαρακτηριστικά από τον 15ο και εξής αιώνα. Στην ορθόδοξη τέχνη το βιβλίο της Αποκάλυψης εικονογραφείται πολύ αργότερα, και κυρίως στις μονές του Αγίου Όρους.

Σκηνή Αποκάλυψης από το παλαιότερο γνωστό εικονογραφημένο χειρόγραφο της Αποκάλυψης στη Δύση (αρχές 9ου αι.). Γερμανία, Βιβλιοθήκη των Τρεβήρων, κώδικας αρ. 31, φ. 18ν.

Albrecht Dürer, Οι τέσσερις ιππείς της Αποκάλυψης, 1498. Τα χαρακτηριστικά του Γερμανού ζωγράφου αποτελούν τομή στη διαμόρφωση της εικονογραφίας της Αποκάλυψης.

Εσωτερικό του Σπηλαίου της Αποκάλυψης. Το Ιερό Βήμα και το τέμπλο του παρεκκλησίου κοσμοούνται με εικόνες και τοιχογραφίες με το προφητικό όραμα του αγίου Ιωάννη και τη συγγραφή της Αποκάλυψης.

Μνημειώδεις διάλογοι

ΕΛΛΑΔΑ

Άγιον Όρος

Η μεγαλύτερη μοναστική κοινότητα του ελλαδικού χώρου και ένα από τα λαμπρότερα πνευματικά και καλλιτεχνικά κέντρα της ορθοδοξίας.

ΕΛΛΑΔΑ

Μονή Παναγίας Χοζοβιώτισσας

Κτισμένη ανάμεσα σε απόκρημνους βράχους, στην Αμοργό των Κυκλάδων, αποτελεί μία από τις επιβλητικότερες μονές στο Αιγαίο. Ο αυτοκράτορας Αλέξιος Α΄ Κομνηνός της εκχώρησε προνόμια το 1088. Διατηρούσε στενές επαφές με τη μονή Πάτμου.

ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
& ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ!

ΣΕΡΒΙΑ

Μονή Στουντένιτσα

Μία από τις σημαντικότερες ορθόδοξες μονές της Σερβίας που ιδρύθηκε στα τέλη του 12ου αιώνα από τον Σέρβο ηγεμόνα Στέφανο Νεμάνια. Στο κέντρο της οχυρωμένης μονής δεσπόζει το αφιερωμένο στην Θεοτόκο καθολικό με εξαιρετικές τοιχογραφίες στο εσωτερικό.

ΣΡΙ ΛΑΝΚΑ

Μονή Rangiri Dambulla

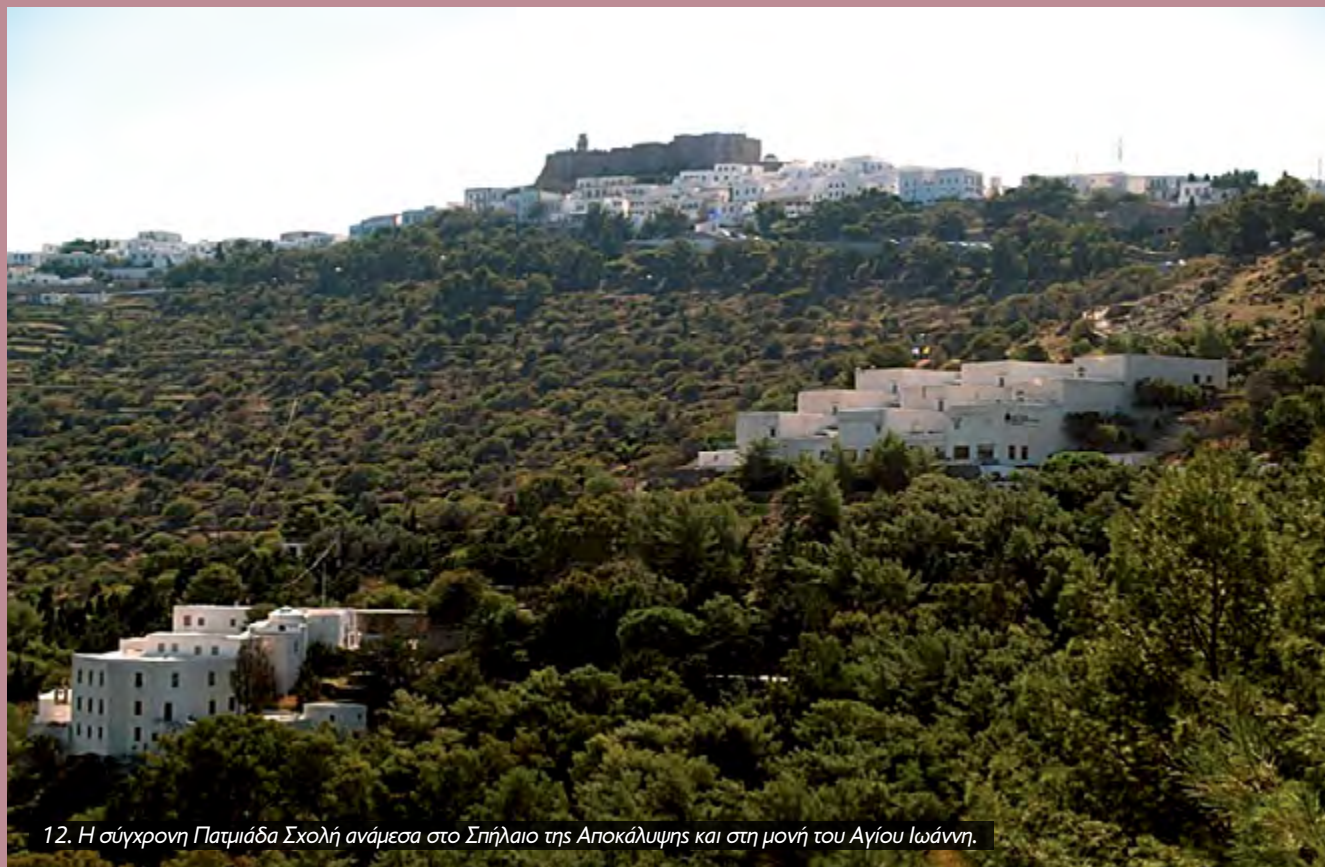
Στα φυσικά σπήλαια, όπου εγκαταστάθηκαν μοναχοί ήδη από τον 3ο αι. π.Χ., αναπτύχθηκε το μεγάλο βουδιστικό μοναστικό συγκρότημα, το οποίο ξεχωρίζει για τις τοιχογραφίες του, που καλύπτουν έκταση 2.100 τ.μ., και για τα 157 λατρευτικά αγάλματα.

Ένα μήνυμα του σήμερα...

«Ψυχῆς ἰατρεῖον¹¹»

Η καλλιέργεια των γραμμάτων υπήρξε κύρια φροντίδα των μοναχών της Πάτμου. Η μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου υπήρξε σημαντικό κέντρο μελέτης και αντιγραφής χειρογράφων. Με φροντίδα του ίδιου του ιδρυτή της, του όσιου Χριστόδουλου, συστάθηκε η πλούσια βιβλιοθήκη της μονής, η οποία περιλαμβάνει σήμερα πολυάριθμα χειρόγραφα, παλαίτυπα, έντυπα βιβλία και βυζαντινά, λατινικά, τουρκικά, ρωσικά, κ.ά. έγγραφα. Το αρχείο της μονής συγκρίνεται με εκείνο του Αγίου Όρους, για αυτό και η μονή έχει χαρακτηριστεί ως «το Άγιον Όρος του νησιωτικού κόσμου».

Στην Πάτμο ιδρύθηκε το 1713 η περίφημη Πατιμάδα Σχολή που αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα εκπαιδευτικά καθιδρύματα του ελληνικού χώρου. Η μεγάλη φήμη και η πανελλήνια ακτινοβολία της οδήγησαν στον χαρακτηρισμό της ως «Πανεπιστήμιο του Αρχιπελάγους»¹².

12. Η σύγχρονη Πατιμάδα Σχολή ανάμεσα στο Σπήλαιο της Αποκάλυψης και στη μονή του Αγίου Ιωάννη.

...για ένα καλύτερο αύριο!

Στόχοι 2030 >

4 ΠΟΙΟΤΙΚΗ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

> Διασφαλίζουμε την ελεύθερη, ισότιμη και ποιοτική εκπαίδευση προάγοντας τις ευκαιρίες για δια βίου μάθηση

σημειώσεις

1. Οι Ερινύες ήταν χθόνιες θεότητες που κατοικούσαν στον Άδη και τιμωρούσαν όσους είχαν διαπράξει ηθικό έγκλημα. Στην περίφημη καταδίωξη του Ορέστη, οι Ερινύες οργίστηκαν επίσης με τη θεά Αθηνά και με τους Αθηναίους, οι οποίοι σε δίκη αθώωσαν τον μητροκτόνο ήρωα. Οι Αθηναίοι για να τις εξευμενίσουν ίδρυσαν το ιερό των Ευμενίδων κοντά στον Άρειο Πάγο και όρισαν τις δίκες για φόνο να τις εκδικάζει ο ίδιος ο άρχων βασιλεύς.
2. Η ιστορία τοποθετείται χρονολογικά στα μέσα του 17ου αιώνα, εποχή ακμής για την Πάτμο. Ο συνοδός είναι εμπνευσμένος από τον ιερομόναχο Παρθένιο Παγκώστα, που διετέλεσε ηγούμενος της μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου μεταξύ των ετών 1605 και 1611. Γόνος εύπορης πατμιακής οικογένειας, ο ίδιος ο Παρθένιος υπήρξε πλοιοκτίτης, ενώ ανέπτυξε σημαντική οικοδομική δραστηριότητα ως κτίτορας της γυναικείας μονής της Ζωοδόχου Πηγής στη Χώρα της Πάτμου και των ναών του Αγίου Ονουφρίου έξω από τη μονή του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και της Αγίας Άννας στο συγκρότημα της Αποκάλυψης.
3. Το παρεκκλήσιο των Αγίων Αποστόλων ανεγέρθηκε το 1603 με δαπάνη του ηγούμενου της μονής και κατόπιν επισκόπου Λαοδικείας, Νικηφόρου Χαρτοφύλακα.
4. Η βιβλιοθήκη της μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου περιλαμβάνει μία ανεκτίμητη συλλογή από παλαιά και νεότερα βιβλία, ειδικές εκδόσεις, ξενόγλωσσα έργα κτλ. Ανάμεσα στις σπάνιες εκδόσεις ξεχωριστή θέση κατέχει ένα χάρτινο χειρόγραφο του 1422 με δύο τραγωδίες του Ευριπίδη και πολλά άλλα κείμενα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων.
5. Το εντυπωσιακό τέμπλο που αντικρύζει ο σημερινός επισκέπτης του καθολικού έχει κατασκευαστεί σε πολύ μεταγενέστερη εποχή (1820). Το αρχικό τέμπλο του καθολικού θα ήταν μαρμάρινο.
6. Η Πάτμος έχει πολλά καθίσματα, δηλαδή ασκπταριά όπου ζούσαν ερημίτες μοναχοί καλλιεργώντας τη γη που ανήκε στο μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη. Το καθίσμα των Ασωμάτων στο Νοτιοδυτικό τμήμα της Πάτμου αποτελεί ένα από τα παλιότερα του νησιού και ιδρύθηκε τον 12ο αιώνα από τον μοναχό Σάββα.
7. Για την Πατμιάδα Σχολή βλ. σελ. 25 και σημ. 12.
8. Φύλλα του υπ. αρ. 67 Ευαγγελίου του 6ου αιώνα, ενός από τα σημαντικότερα και παλαιότερα χειρόγραφα της μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, φυγαδεύτηκαν σε άγνωστες εποχές στη Βιέννη, το Βρετανικό Μουσείο και το Βατικανό. Το 1801 ο Άγγλος περιηγητής Edward Daniel Clarke μετέφερε από τη μονή του Αγίου Ιωάννη στην Οξφόρδη τον κώδικα των Διαλόγων του Πλάτωνα, που γράφτηκε με πρωτοβουλία του λόγιου Αρέθα το 895.
9. Κριτική του Σινόπουλου για τα έργα του υπερρεαλιστή ποιητή Δημήτρη Π. Παπαδίτσα: *Εν Πάτμω* (Αθήνα 1964) και *Εν Πάτμω και δύο ερμηνείες* (Αθήνα 1966).
10. Η ακμή της Πάτμου την περίοδο αυτή αποτυπώνεται στη μεγάλη οικοδομική δραστηριότητα της εποχής: ανεγείρονται ή επισκευάζονται πλούσια αρχοντικά, κτίζονται νέες εκκλησίες, οι οποίες κοσμοούνται με πλούσια ξυλόγλυπτα τέμπλα, τοιχογραφίες και εικόνες, κ.ά.

11. Ως Ψυχής ιατρείον αναφέρεται η βιβλιοθήκη της μονής του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου στην επιγραφή του 1802 που είναι χαραγμένη σε πλάκα από λευκό μάρμαρο πάνω από την είσοδό της.

12. Η μεγάλη φήμη της Πατμιάδας Σχολής συγκέντρωσε στο νησί πλήθος λογίων, διδασκάλων και μαθητών, από όλο τον τουρκοκρατούμενο χώρο. Αρχικά λειτούργησε στο συγκρότημα της Αποκάλυψης ως «ένδον τῆς Ἀποκαλύψεως Φροντιστήριον». Εκτός από ερμηνείες εκκλησιαστικών πατέρων, διδασκόνταν μεταξύ άλλων Έλληνες κλασικοί, γραμματικά μαθήματα, φιλοσοφία, ρητορική, εκκλησιαστική μουσική και λατινικά. Το 1729 μετεγκαταστάθηκε σε μεγαλύτερο κτίριο στην ανατολική πλευρά του συγκροτήματος (Παλαιά Πατμιάδα). Το 1948, μετά τη διακοπή της λειτουργίας της κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας (1912–1947) επανιδρύεται ως Νέα Πατμιάς και στεγάζεται σε νέο κτήριο μεταξύ της μονής της Αποκάλυψης και της Χώρας σε σχέδια του σπουδαίου αρχιτέκτονα Πάτροκλου Καραντινού. Έκτοτε, η Σχολή λειτουργεί μέχρι σήμερα ως Εκκλησιαστικό Γυμνάσιο και Γενικό Εκκλησιαστικό Λύκειο. Ο Άγγλος περιηγητής Richard Pococke έγραψε τον 18ο αιώνα: «Η σχολή και οι δίδασκαλοι της θεωρούνται οι καλύτεροι της Ανατολής», ενώ οι Joseph-Francois Michaud και Jean-Joseph-Francois Roujoulat σημειώνουν το 1834 ότι: «θα μπορούσε κανείς να αποκαλέσει την Πατμιάδα το πανεπιστήμιο του Αρχιπελάγους». Η μεγάλη προσφορά της στην παιδεία του γένους έχει τιμηθεί από το Οικουμενικό Πατριαρχείο (Χρυσούς Σταυρός 1988 και 1995), από την Ακαδημία Αθηνών (Χρυσούν Μετάλλιον) και από την UNESCO (ειδικό τιμητικό μετάλλιο).

βιβλιογραφία

Βρανούση Έ.Λ., *Τά άγιολογικά κείμενα του ὁσίου Χριστοδούλου ἱδρυτοῦ τῆς Ἐν Πάτμῳ μονῆς: Φιλολογική παράδοσις καί ἱστορικά μαρτυρία*, Αθήνα 1966.

Βρανούση Έ.Λ., *Βυζαντινά έγγραφα της μονής Πάτμου, Α΄: Αυτοκρατορικά*, Αθήνα 1980.

Βογιατζής Σ., *Η οικοδομική ιστορία της Ιεράς Μονής Αγίου Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου*, Θεσσαλονίκη 2012.

Ζαχαριάδου Ε., «Συμβολή στην ιστορία του Νοτιοανατολικού Αιγαίου (με αφορμή τα πατμιακά φερμάνια των ετών 1454–1522)», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 1 (1966), 184–230.

Ιακωβίδης Χρ.Δ., *Χώρα Πάτμου: 1088–1912*, Αθήνα 1978.

Ιακωβίδης Χρ., *Πάτμος* [Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική], Αθήνα 1984 (επανεκδ. στο Δ. Φιλιππίδης (επιμ.), *Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική*, τόμ. 3: *Δωδεκάνησα–Κρήτη*, Αθήνα 1990, 137–170).

Ι. Μονή Αγ. Ιωάννου του Θεολόγου: 900 χρόνια ιστορικής μαρτυρίας (1088–1988), *Πρακτικά: Πάτμος, 22–24 Σεπτεμβρίου*, Αθήνα 1989.

Κεφαλά Κ., «Χορηγίες μνημείων στην Πάτμο του 17ου αιώνα», στο Π. Τριανταφυλλίδης (επιμ.), *Το αρχαιολογικό έργο στα νησιά του Αιγαίου: Διεθνές επιστημονικό συνέδριο, Ρόδος, 27 Νοεμβρίου–1 Δεκεμβρίου 2013*, τόμ. 3, Μυτιλήνη 2017, 97–110.

Κεφαλά Κ. (επιμ.), *Ιστορικές φωτογραφίες της Πάτμου*, *Giuseppe Gerola, 18–19 Ιουνίου 1912*, Ρόδος 2020.

Κόλλιας Η., *Πάτμος* [Βυζαντινή Τέχνη στην Ελλάδα, Ψηφιδωτά–Τοιχογραφίες], Αθήνα 1990.

Κομίνης Α.Δ. (επιμ.), *Οι θησαυροί της Μονής Πάτμου*, Αθήνα 1988.

Μαλανδράκης Μ.Η., *Ἡ Πατμιάς Σχολή*, Αθήνα 1911.

Μαλτζέρο Χρ., *Σχέσεις της μονής Πάτμου με τον δυτικό κόσμο: Αρχαιακές αποδείξεις (13ος–18ος αι.)*, 2 τόμ., Αθήνα 2017.

Μουρίκη Ντ., «Οι τοιχογραφίες του παρεκκλησίου της Μονής του Ιωάννου του Θεολόγου στην Πάτμο», *Δελτίον της Χριστιανικής και Αρχαιολογικής Εταιρείας* 14 (1987–1988), 205–266.

Ολυμπίτου Ευ., *Η οργάνωση του χώρου στο νησί της Πάτμου (16ος–19ος αιώνας)*, [διδ. διατρ., Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλολογίας], Αθήνα 1997.

Ολυμπίτου Ευ., «Η συγκρότηση ενός νησιωτικού οικισμού: Η Χώρα της Πάτμου κατά την περίοδο της οθωμανικής κατάκτησης», στο Παναγιωτόπουλος Β.–Καλλιβρετάκης Λ.–Δημητρόπουλος Δ.–Κοκολάκης Μ. και Ολυμπίτου Ευ. (επιμ.), *Πληθυσμοί και οικισμοί του ελληνικού χώρου: Ιστορικά Μελετήματα*, Αθήνα 2003, 133–161.

Ορλάνδος Α.Κ., *Ἡ ἀρχιτεκτονική καί αἱ βυζαντινά τοιχογραφία τῆς μονῆς τοῦ Θεολόγου Πάτμου*, Αθήνα 1970.

Παπαδόπουλος Στ.Α.–Φλωρεντίνης Χρ. (επιμ.), *Νεοελληνικό αρχείο Ι. Μονής Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου: Κείμενα για την τεχνική και την τέχνη*, Αθήνα 1990.

προέλευση εικόνων

Χατζηδάκης Μ., *Εικόνες της Πάτμου. Ζητήματα βυζαντινής και μεταβυζαντινής ζωγραφικής*, Αθήνα 1977.

Katsioti A., “Between Princes and Labourers: The Legacy of Hosios Christodoulos and his Successors in the Aegean Sea (11th–13th centuries)” στο Moutafon E.–Toth I. (eds), *Byzantine and Post-Byzantine Art: Crossing Borders, Exploring Boundaries. Art Readings, Thematic Peer-reviewed Annual in Art Studies*, Σόφια 2018, 91–128 (και σε ηλεκτρ. έκδ).

Kirby A., “Hosios Christodoulos: An Eleventh-century Byzantine Saint and his Monasteries”, *Byzantinoslavica* 57 (1996), 293–309.

Πηγές στο διαδίκτυο:

<https://www.monopatiapolitismou.gr/?p=60>

http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1489

http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=13941

http://odysseus.culture.gr/h/2/gh255.jsp?obj_id=15641

<https://whc.unesco.org/en/list/942>

Δήμος Πάτμου, Αξιοθέατα/Sights:

<https://www.patmos.gr/economy/axiotheata/>

Ιερά μονή Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου:

<https://www.patmosmonastery.gr/>

Πατμιάδα Εκκλησιαστική Σχολή:

<http://lyk-ekkl-patmou.dod.sch.gr/>

Εξώφ.: ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ

1. ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ

2. Tournefort, Joseph Pitton de, *Relation d'un Voyage du Levant, fait par ordre du Roy. Contenant l'histoire ancienne & moderne de plusieurs Isles de l'Archipel, de Constantinople*, vol. I, Paris, Imprimerie Royale, 1717. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Port_de_Patmos_-_Tournefort_Joseph_Pitton_De_-_1717.jpg

3. ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ

4. ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ

5. ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ

6. Αχειμάστου-Ποταμιάνου Μ., «Βυζαντινές Τοιχογραφίες», Ελληνική Τέχνη, Αθήνα 1994, σ. 79, εικ. 51.

7. Φωτογραφία αρχείου Ματθαίου Μελιανού.

https://opatmios.blogspot.com/2020/04/blog-post_91.html

8. Η γεωλογία των σεισμών της μονής του Αγ. Ιωάννη της Πάτμου.

Ανάρτηση στις 18-11-2020. https://geogeodifhs.blogspot.com/2020/11/blog-post_59.html

https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Cave_of_the_Apocalypse.jpg

9. https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Cave_of_the_Apocalypse.jpg

10. Μουσείο της μονής Αγίου Ιωάννη Θεολόγου, Πάτμος.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Vision_of_the_Apocalypse_\(Bathas\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Vision_of_the_Apocalypse_(Bathas))

11. ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ

12. ΥΠΠΟ/ΔΑΜΕΕΠ

ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΙΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ

στα ελληνικά μνημεία υπεσco

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

- Διεύθυνση Αρχαιολογικών Μουσείων,
- Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων
- Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ISBN 978-960-386-607-7